

la, hatta İslâm'la ilgisinin kalmadığını belirten bir mektup almayı başardılar. Mektup karargâha ulaştınca çok sayıda müridi onu terketti. Her ne kadar Seyyid Muhammed, şahsına yönelik ithamları cevaplandırdığı *Ķam'u'l-mu'ânidin* adlı bir risâle yazdıysa da tarikatın kendine taraftar ve karşıt olan iki gruba ayrılmasını önleyemedi.

1910'da barış girişimleri başarısızlıkla sonuçlanan İngilizler Somali'ye daha çok Hint birlikleri getirdiler ve yerli halktan yeni paralı askerler temin ettiler. Bu sırada Dulbahaute topraklarına geçen Seyyid Muhammed, burada en büyüğü Taleh'te olmak üzere birkaç kale yaptırdı. 1913 yılında bir İngiliz birliğini yenerek kumandanları dahil birçok askeri öldürdü; 1914'te Berberâ çevresini yağmaladı. Bu sırada müslüman olduğunu açıklayan ve onun kızlarından biriyle evlenmek isteyen yeni Etiyopya imparatoru Lidj Yassou ile bir ittifak kurduysa da bu ittifak bir yıl sonra imparatorun devrilmesiyle sonuçsuz kaldı. I. Dünya Savaşı esnasında Almanlar ve Osmanlılar'la iyi ilişkiler içinde olan Seyyid Muhammed'in devleti Bâbüli tarafından tanındı (bu münasebetle padişaha yazdığı methiyesi için bk. *a.g.e.*, s. 192-193). 1920 yılının ilk aylarında İngilizler tekrar saldırıya geçtiler. Uçakların bombardımanı ve kara birliklerinin ağır makineli tüfek ateşi karşısında tutunamayan müslümanlar batıya doğru çekildiler. Teslim olmayı ve devletini başka yerde kurması tekliflerini reddeden Seyyid Muhammed 21 Aralık 1920'de vefat etti. Böylece 1899 yılından beri sürdürdüğü bağımsızlık mücadelesi Somali halkı arasında bir vatan sevgisine dönüşmüş olarak sona erdi.

İtikadda Selefi-Eş'arî, fıkhıta Şâfiî olan Seyyid Muhammed tasavvuf yoluyla bu anlayışa hizmet etmeye çalışmış ve ömrünü sömürgeci güçlerle mücadeleye adanmıştır. Kendisi mehdîlik iddiasında bulunmadığı halde onu yıpratmak amacıyla muhalifleri böyle bir iddia ortaya atmış, ancak Brockelmann'ın da katıldığı bu iddiayı (*Târîhu's-şu'ûbi'l-İslâmiyye*, s. 649) Martin ve Ali Ma'yûf çürütmüştür (bk. *bibl.*). Aynı zamanda yazar ve şair olan Seyyid Muhammed'in 1965 yılından sonra iki eseri ele geçmiştir. Bunlardan biri ancak dörtte bir kadarı bulunan *Ķam'u'l-mu'ânidin*, diğeri Bimâl kabilesine yazdığı cihadın faziletine dair *Risâletü'l-Bimâl* adlı çalışmasıdır (geniş bilgi için bk. Martin, s. 195-201).

BİBLİYOGRAFYA :

D. Jardine, *The Mad Mullah of Somaliland*, London 1923; J. S. Trimmingham, *Islam in East Africa*, Oxford 1964, s. 51, 102; a.mlf., *The Sufi Orders in Islam*, Oxford 1971, s. 121, 241; Câmî Ömer İsâ, *Târîhu's-Şumâl fi'l-uşûri'l-vüştâ ve'l-hadîşe*, Kahire 1965, tür.yer.; R. L. Hess, *Italian Colonialism in Somalia*, Chicago 1966, s. 65-66, 69-71, 73-75, 80-81; B. G. Martin, *Muslim Brotherhoods in 19th Century Africa*, Cambridge 1976, s. 177-201; I. M. Lewis, *A Pastoral Democracy*, London 1976, s. 65-66, 67, 69, 70-72, 74-75, 79-80; a.mlf., "Muhammed b. 'Abd Allâh Ḥassân", *EP* (İng.), VII, 389-390; C. Brockelmann, *Târîhu's-şu'ûbi'l-İslâmiyye* (trc. Nebîh Emîn Fârîs – Münîr el-Ba'lebekki), Beyrut 1988, s. 649-651; Ali Mahmûd Ali Ma'yûf, *Târîhu hareketi'l-cihâdi'l-İslâmiyyi's-Şumâli zıdde'l-isti'mâr*, Kahire 1992, s. 46-285; R. S. O'Fahey, *Arabic Literature of Africa: The Writings of the Muslim Peoples of Northeastern Africa*, Leiden-Boston 2003, s. 101-102; A. S. Bernath, "Sayyid Muhammad 'Abd Allah Hasan and the Somali Rebellion (1899-1920)", *al-İlm*, IV, Durban-Westville 1984, s. 98-116; Seyyid Hâlid Mahmûd Tirmizî, "Muhammed b. 'Abdullah Ḥasan", *Fikr o Nazar*, XXVII/3, İslâmâbâd 1990, s. 41-71.

MUSTAFA ÖZ

MUHAMMED b. ABDULLAH el-MEHDÎ (محمد بن عبدالله المهدي)

Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. el-Hasen el-Müsennâ b. el-Hasen b. Âli b. Ebî Tâlib (ö. 145/762)

Abbâsî Halifesi Mansûr'a karşı
Medine'de isyan eden
Âli evlâdının lideri.

100 (718-19) yılında (veya 92/711, 82/701) Medine'de doğdu. Babası Hz. Hasan'ın torunu Abdullah b. Hasan, annesi Hind bint Ubeyde'dir. İlk eğitimini babasından aldı; daha sonra Nâfi' Mevlâ Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Tâvûs ve Ebû'z-Zinâd'dan hadis öğrendi. Kendisinden Abdullah b. Ca'fer el-Mahremî, Derâverdî ve Abdullah b. Nâfi' hadis rivayet ettiler. Nesâî gibi bazı muhaddisler onu hadis konusunda güvenilir saymıştır (Zehbî, VI, 210). Geleceğin siyasî lideri olacak şekilde yetiştirilen Muhammed'e "Mehdî" lakabı babası tarafından verilmiştir. Ayrıca zühd, takvâ ve mürüvvet sahibi bir kimse olduğundan "en-Nefsüzzekiye" lakabıyla anılmıştır. 122 (740) yılında Zeyd b. Âli'nin Kûfe'de Emevîler'e karşı başlattığı harekete katılan Muhammed için Hişam b. Abdülmelik zamanında Muhammed el-Bâkır'ı imam tanımayan Beyân b. Sem'an ve Mugire b. Saïd el-İcî gibi müfrit kimseler tarafından propaganda yapıldığı bilinmektedir (Safedî, III, 299).

II. Velîd'in ölümünün (126/744) ardından devletin yıkılmaya yüz tuttuğunu gören ve Muhammed el-Bâkır ile Ca'fer es-Sâdik dışında bir araya gelen Hâşimîler'den Abbâsî ailesine mensup İbrâhim el-İmâm, Ebû'l-Abbâs (es-Seffâh) ve Ebû Ca'fer (el-Mansûr), Muhammed b. Abdullah'a biat edilmesini kararlaştırdılar. Ebû'l-Ferrec el-İsfâhânî, toplantı sonunda Ebû Ca'fer'in Hz. Peygamber'in ailesi içinde halifelîğe Muhammed b. Abdullah'tan daha lâyık bir kimsenin bulunmadığını söyleyerek kardeşleriyle birlikte ona biat ettiğini yazmaktadır (*MeĶâtilü'l-Ṭâlibiyyin*, s. 256). Bundan sonra imâmetini açıklayan Muhammed b. Abdullah biat almaya başladı. 132 (750) yılında Abbâsîler iktidara geldiğinde Muhammed ve kardeşlerinden İbrâhim onları meşrû halife olarak tanımak istemediler ve ilk halife Ebû'l-Abbâs es-Seffâh'ın ziyaretine gitmediler. Halife, muhtemelen daha güçlü hasımlarıyla mücadelesi yüzünden yahut onlardan herhangi bir zarar gelmeyeceği düşüncesiyle meselenin üzerinde durmadı (İbn Sa'd, s. 374). Ebû Ca'fer, halife olmasından kısa bir süre önce 136 (754) yılında veliaht sıfatıyla hacca gittiğinde aralarında Abdullah b. Hasan'ın da bulunduğu Medine ileri gelenleri tarafından karşılandı. Ebû Ca'fer, Abdullah'a oğullarının yerini sorduğunda ondan olumlu cevap alamayınca aralarında sert tartışmalar cereyan etti. Fakat Medine Valisi Ziyâd b. Ubeydullah el-Hârisî, Muhammed b. Abdullah'ı yakalatacağını söyleyerek Ebû Ca'fer'i teskin etti. Hac dönüşü halife olan Ebû Ca'fer el-Mansûr hemen Mekke ve Medine halkından biat alınmasını emretti. Bunun üzerine biat etmek istemeyen ve hayatlarından endişe duyan Muhammed ile İbrâhim Medine'den ayrıldılar. Basra, Kûfe, Aden ve Sind gibi yerlerde bir süre izini kaybettirmeye çalışan Muhammed, Medine'ye döndüğünde Radvâ dağı yakınlarında yaşayan Cûheyne kabilesinin himayesinde saklanmaya çalıştı. Medine'de üç valiyi Muhammed ve İbrâhim'i yakalayamadıkları için değiştiren Halife Mansûr, Ebû Müslim el-Horasânî galesi ve Hâricî hareketleri gibi önemli hadiseler ortaya çıkınca Muhammed b. Abdullah ile bir müddet ilgilenemedi. Bu sırada Mansûr ile Muhammed'in birbirine karşı hakaret ve tehdit içeren yazışmalar yaptığı da bilinmektedir (Müberred, III, 1487-1501).

140 (758) yılında tekrar hacca giden Mansûr, Medine'de Hâşimîler'i toplayıp onlara çeşitli hediyeler verdikten sonra Muhammed b. Abdullah'ın nerede bulun-

MUHAMMED b. ABDULLAH el-MEHDÎ

duğunu öğrenmeye çalıştı; onlar da Muhammed'in kendisine muhalefet etmek istemediğini, fakat korktuğu için saklandığını belirttiler. Daha sonra halife, Abdullah b. Hasan'la yaptığı bir görüşmede yine oğlunun nerede olduğu konusunda ondan bilgi alamayınca aralarındaki münasebetler gergin bir safhaya girdi. Taberî'nin rivayetine göre bu sırada Muhammed b. Abdullah'ın adamları halifeye suikast yapmak istedilerse de Muhammed bunu kabul etmedi (*Târîh*, VII, 552). Fakat haberin duyulması üzerine Mansûr başta babası olmak üzere Muhammed'in bütün yakınlarını hapsedirdi. Üç yıldan fazla hapiste kalan ve çok sert muamelelere mâruz kalan Abdullah b. Hasan'la yakınları sonunda nakledildikleri Kûfe'deki bir hapishanede öldüler. Bunun üzerine Muhammed, Cüheyne ve diğer bazı kabilelerle Medine ahalisinden oluşan adamları ile Medine'yi ele geçirip Vali Riyâh b. Osman'la Abbâsî taraftarlarını hapsedti (1 Receb 145 / 25 Eylül 762; bk. İbn Sa'd, s. 376). Ebû Hanîfe ve İmam Mâlik'in, hilâfeti Abbâsîler'den önce -özellikle Ebû Ca'fer ve kardeşlerinin biatlarıyla- gerçekleştiği için Muhammed b. Abdullah'ı destekledikleri, hatta İmam Mâlik'in Mansûr'un hal'ine fetva vererek Muhammed'e biatı teşvik ettiği kaydedilir. Mu'tezile'nin bir kısmı harekete arka çıkarken Muhammed'in kardeşi İbrâhîm de 1 Ramazan 145 (23 Kasım 762) tarihinde bir isyan başlattı ve Basra'yı zaptetti; böylece Medine ile Basra Muhammed b. Abdullah'ın hâkimiyetine girmiş oldu. Halife Mansûr, yeğeni İsâ b. Mûsâ'yı 4000 kişilik bir kuvvetle Medine üzerine gönderdi. İsâ, Medine'ye yaklaştığında Muhammed b. Abdullah'a ve şehir ahalisine bir mektup yollayarak teslim oldukları takdirde canlarına ve mallarına dokunulmayacağını söyledi. Teklifi reddeden Muhammed ve şehrin ileri gelenleri nasıl bir savaş taktiği uygulayacaklarını tartıştılar; sonunda Hz. Peygamber'in Hendek Savaşı'nda yaptığı gibi savunmada karar kılındı. Şehrin etrafındaki hendekler derinleştirilerek gerekli hazırlıklar yapıldı. Medine önlerine gelen Abbâsî kuvvetleri ramazanın sona ermesini beklemeden savaş düzenine girdiler ve Muhammed b. Abdullah'ın ordusundan kaçmak isteyenler için İbnü'l-Cerrâh (veya Ebü'l-Cerrâh; bk. İbnü'l-Esîr, V, 547) Mescidi civarı hariç şehri tamamen kuşatma altına aldılar. İsâ b. Mûsâ tekrar, Medine halkına teslim oldukları takdirde canlarına ve mallarına dokunulmayacağını ve şehirden ayrılmak isteyenlere izin verileceğini ilân ettiyse de Medineliler

buna hakaretlerle karşılık verdiler. Savaş başladıktan birkaç gün sonra hendekleri aşarak Medine sokaklarına yayılan Abbâsî güçleri karşısında tutunamayan halkın birçoğu öldü veya yaralandı, bir kısmı savaştan çekildi, bir kısmı da çevredeki dağlara kaçtı. Muhammed, yakınlarının kendisinin Basra veya Mekke'ye gitmesi yolundaki tekliflerini reddederek mensuplarının Medine'den ayrılmasına izin verdi ve kendisi az sayıda adamıyla çarpışmaya devam etti. Neticede isyanın bastırılmasında görev alan eski Mısır valisi Humeyd b. Kahtabe tarafından öldürüldü (14 Ramazan 145 / 6 Aralık 762); isyanı iki ay on yedi gün sürmüştü (İbn Sa'd, s. 378). Tarihçiler, bu çarpışmada onun nâdir görülen bir cesaret gösterdiğini ve düşmanlarından yetmiş kişiyi öldürdüğünü nakleler (Taberî, VII, 586). Muhammed'in kesik başı İsâ b. Mûsâ'nın önüne konulduktan sonra İsâ bu başın sahibinin müminlerin emirine baş kaldırdığı için öldürüldüğünü, aslında onun âbid ve zâhid bir kimse olduğunu ifade etti. Muhammed b. Abdullah'ın kesik başı Kûfe'de bulunan halifeye gönderildi; Muhammed'in kız kardeşiyle kızının halifeye müracaatları üzerine de Medine'ye getirilerek Bakî Mezarlığı'nda gövdesinin yanına gömüldü. Muhammed b. Abdullah'ın ölümünden sonra taraftarları onun mehdîliğini iddia etmişler, Zeydiyye'nin Cârüdiyye fırkasından bazıları ise ölmediğine, yeryüzünü adaletle doldurmadan da ölmeyeceğine inanmışlardır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sa'd, *et-Tabakât: el-Mütemmim*, s. 372-378; Halife b. Hayât, *et-Târîh* (Ömerî), s. 421-423; a.mlf., *et-Tabakât* (Zekkâr), II, 673-674; Müberred, *el-Kâmil* (nşr. M. Ahmed ed-Dâîl), Beyrut 1406/1986, III, 1487-1501; Ya'kûbî, *Târîh*, II, 418, 424, 431-432, 450, 452-453; Taberî, *Târîh* (Ebü'l-Fazl), VII, 552-609; Mes'ûdî, *Mürûcü'z-zeheb* (Abdülhamîd), III, 306-308; a.mlf., *et-Tenbih*, s. 341; Ebü'l-Ferec el-İsfahânî, *Makâtîlü't-Tâlibiyyîn* (nşr. Seyyid Ahmed Sakr), Beyrut, ts. (Dârü'l-ma'rife), s. 202-277; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, V, 529-555; İbnü't-Tıktakâ, *el-Fahrî* (nşr. M. İvaz İbrâhîm Bek - Ali el-Cârim Bek), Mısır, ts. (Dârü'l-ma'rîf), s. 147-148; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, VI, 210-218; Safedî, *el-Vâfi*, III, 297-300; Ahmed Zekî Safvet, *Cemheretü resâ'ilü'l-'Arab*, Beyrut, ts. (el-Mektebetü'l-İlmiyye), III, 77-87; Semîre Muhtâr el-Leysî, *Cihâdüş-Şi'a fi'l-'asri'l-'Abbâsiyyi'l-evvel*, Beyrut 1398/1978, s. 111-146; M. Süleyman Abdeh, *Hareketü'n-Nefsi'z-Zekiyye Muhammed b. 'Abdillâh b. Hasan*, Küveyt 1983; Ahmed Mahmûd Subhî, *ez-Zeydiyye*, Kahire 1404/1984, s. 84-91; Kasım İlgün, *Halife Mansûr ve Dönemi: 136-158/754-775* (doktora tezi, 1994), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 78-102; İbrâhîm es-Seâfin, *Fi Mihrâbi'l-ma'rife*, Beyrut 1997, s. 131-147; Gülgün Uyar, *Ehl-i Beyt: İslâm Tarihinde Ali-Fâtima*

Evlâdi, İstanbul 2004, s. 148-230; T. Nagel, "Ein früher Bericht über den Aufstand von Muhammad b. 'Abdullah im Jahre 145 h", *Isl.*, XLVI (1970), s. 227-262; Hasan Kurûn, "Me'sâtü'n-Nefsi'z-Zekiyye", *ME*, XLIX/3 (1977), s. 510-519; F. Buhl, "Muhammad b. 'Abd Allâh", *EP* (İng.), VII, 388-389.

MUSTAFA ÖZ

MUHAMMED b. ABDURRAHMAN

(bk. İBN EBÛ LEYLÂ,

Muhammed b. Abdurrahman).

MUHAMMED b. ABDURRAHMAN

b. HİŞÂM

(bk. MEVLÂY MUHAMMED IV).

MUHAMMED b. ABDÛLCEBBÂR

el-UTBÎ

(bk. UTBÎ, Muhammed b. Abdülcebbâr).

MUHAMMED
ABDÛLHAK İLÂHÂBÂDÎ

(محمد عبدالحق إله آبادي)

Muhammed Abdülhak b. Şâh Muhammed b. Yâr Muhammed İlahâbâdî (1836-1915)

Hindistanlı âlim.

Şâban 1252'de (Kasım 1836) İlahâbâd'in (Allahâbâd) Nivân köyünde doğdu. Soyu Hz. Ebû Bekir'e ulaşmaktadır (Abdullah Mirdâd Ebü'l-hayr, s. 233). İlk eğitimini İlahâbâd'da aldı ve Kur'ân-ı Kerim'i ezberledi. Tûrâb Ali Leknevî'den (ö. 1281/1864) medrese sistemine göre ders okudu ve Şeyh Abdullah Gorakpûrî'ye biat etti. Daha sonra Delhi'ye gibip muhaddis Kutbüddin Dihlevî'den ve başka âlimlerden ders gördü. Dihlevî kendisine müselâat rivayetleri için icâzet verdi. Hint alt kıtasının İngiliz hâkimiyetine geçmesi üzerine ülkeden ayrıldı (1866). Dört yıl ikamet ettiği Medine'de Şeyh Ali b. Yûsuf ve Abdülganî b. Ebû Saîd Ömerî Dihlevî'den hadis ve tefsir gibi ilimler okudu; hadis ve tasavvuf icâzeti aldı. Felsefenin yanı sıra Muhyiddin İbnü'l-Arabî mesleğine göre tasavvufa da ilgilenen Muhammed Abdülhak Mekke'ye gittikten sonra ders vermeye başladı; elli yılını geçirdiği bu şehirde pek çok talebe yetiştirdi. Bunlar arasında Ebü'l-Hayr Abdullâh b. Ömer Dihlevî ve Abdülevvel Cavnpûrî zikredilebilir. Hac vesilesiyle Mekke'ye gelen Hintli